

MAKTAB MUHITIDA O‘QUVCHILARNING O‘ZINI-O‘ZI BAHOLASHINI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK OMILLARI

Hasanova Iroda Xo‘jam qizi
Samarqand viloyati Urgut
tumani 148-maktab psixologi

Annotatsiya: Mazkur maqolada maktab muhitida o‘quvchilarning o‘zini-o‘zi baholashini shakllantirishga ta’sir etuvchi psixologik omillar tahlil qilinadi. O‘zini-o‘zi baholash shaxsning o‘z imkoniyatlari, qobiliyatlari, yutuqlari va kamchiliklarini anglash jarayoni sifatida ko‘rib chiqiladi. Maqolada o‘quvchilarning o‘ziga bo‘lgan ishonchini rivojlantirish, ijobiy “Men” konsepsiyasini shakllantirish, o‘qituvchi va otalarning qo‘llab-quvvatlovchi munosabatlari hamda tengdoshlar bilan samarali muloqotning ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, maktabdagi psixologik iqlim, rag‘batlantirish usullari va individual yondashuvning o‘quvchilarning adekvat o‘zini-o‘zi baholashini rivojlantirishdagi o‘rni ochib berilgan. Tadqiqot natijalari o‘quvchilarda sog‘lom o‘zini-o‘zi baholashni shakllantirish ularning shaxsiy, ijtimoiy va akademik rivojlanishida muhim omil ekanligini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: O‘zini-o‘zi baholash, shaxs rivojlanishi, psixologik omillar, maktab muhiti, o‘quvchi shaxsi, ijobiy “Men” konsepsiyasi, o‘ziga ishonch, psixologik iqlim, motivatsiya, refleksiya, ijtimoiy moslashuv, pedagogik qo‘llab-quvvatlash, otana va farzand munosabatlari, tengdoshlar ta’siri, maktab psixologi.

Kirish

Bugungi kunda ta’lim tizimida o‘quvchi shaxsini har tomonlama rivojlantirish, uning intellektual salohiyati bilan bir qatorda psixologik barqarorligini ta’minlash ham muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Shaxs rivojlanishining asosiy ko‘rsatkichlaridan biri bo‘lgan o‘zini-o‘zi baholash o‘quvchining o‘z imkoniyatlari, qobiliyatlari, xulq-atvori va faoliyat natijalariga nisbatan shakllantiradigan munosabatini ifodalaydi. O‘zini-o‘zi baholashning to‘g‘ri va adekvat shakllanishi o‘quvchilarning ta’lim jarayonidagi muvaffaqiyatlari, ijtimoiy moslashuvi, muloqot madaniyati hamda kelajakdagi hayotiy maqsadlarini belgilashida muhim ahamiyat kasb etadi.

Maktab muhiti o‘quvchilarning shaxs sifatida shakllanishida eng muhim ijtimoiy institutlardan biri hisoblanadi. Aynan maktab davrida bola o‘zining bilim va ko‘nikmalarini namoyon etish, tengdoshlari bilan muloqot qilish, o‘qituvchilar bahosini qabul qilish hamda jamoadagi o‘rnini anglash imkoniyatiga ega bo‘ladi. Ushbu jarayonlar o‘quvchining o‘ziga bo‘lgan munosabati va o‘zini-o‘zi baholash darajasiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Maktabda yaratilgan sog‘lom psixologik muhit, o‘qituvchilarning adolatli yondashuvi va otalarning qo‘llab-quvvatlashi

o'quvchilarda ijobiy o'zini-o'zi baholashning rivojlanishiga xizmat qiladi. Psixologik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, o'zini-o'zi baholash darajasi o'quvchilarning o'quv motivatsiyasi, hissiy holati, ijtimoiy faolligi va kelajakka bo'lgan ishonchi bilan chambarchas bog'liqdir. O'zini past baholaydigan o'quvchilarda ishonchsizlik, tashabbuskorlikning sustligi, muvaffaqiyatsizlikdan qo'rqish va ijtimoiy moslashuvdagi qiyinchiliklar ko'proq uchraydi. Aksincha, o'zini adekvat baholay oladigan o'quvchilar o'z oldiga aniq maqsadlar qo'yadi, qiyinchiliklarni yengishga intiladi va ta'lim jarayonida faol ishtirok etadi. Shu sababli o'quvchilarda sog'lom va real o'zini-o'zi baholashni shakllantirish maktab psixologlari, pedagoglar hamda ota-onalar oldida turgan dolzarb vazifalardan biridir. O'zini-o'zi baholashning shakllanishiga biologik, ijtimoiy va psixologik omillar ta'sir ko'rsatadi. Biroq maktab muhiti ushbu omillar ichida alohida o'rin tutadi. O'qituvchining o'quvchiga bo'lgan munosabati, beriladigan baholar, rag'batlantirish usullari, sinf jamoasidagi o'zaro munosabatlar, tengdoshlarning fikri va maktabdagi umumiy psixologik iqlim o'quvchining o'zini qanday qabul qilishiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Shuning uchun ta'lim muassasalarida har bir o'quvchining individual xususiyatlarini hisobga olgan holda psixologik-pedagogik sharoitlarni yaratish muhim hisoblanadi. Mazkur maqolaning maqsadi maktab muhitida o'quvchilarning o'zini-o'zi baholashini shakllantirishga ta'sir etuvchi asosiy psixologik omillarni tahlil qilish, ularning shaxs rivojlanishidagi ahamiyatini yoritish hamda o'quvchilarda adekvat o'zini-o'zi baholashni rivojlantirishning samarali yo'llarini ko'rsatib berishdan iborat. Shuningdek, maqolada maktab psixologi, pedagog va ota-onalarning hamkorligi asosida o'quvchilarda ijobiy "Men" konsepsiyasini shakllantirishning nazariy va amaliy jihatlari yoritiladi. Bu esa ta'lim sifati va o'quvchilarning shaxsiy kamolotini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega.

Asosiy qism

O'quvchilarning o'zini-o'zi baholashi shaxsning psixologik rivojlanishida muhim o'rin tutadigan murakkab jarayon hisoblanadi. U o'quvchining o'z imkoniyatlari, qobiliyatlari, xatti-harakatlari va jamiyatdagi o'rniga nisbatan shakllangan tasavvurlarini ifodalaydi. O'zini-o'zi baholashning shakllanishi uzoq davom etadigan jarayon bo'lib, unda oila, maktab, tengdoshlar muhiti va shaxsiy tajriba muhim rol o'ynaydi. Ayniqsa, maktab muhiti o'quvchining o'ziga bo'lgan munosabatini rivojlantirishda asosiy omillardan biri sifatida namoyon bo'ladi. Chunki o'quvchi hayotining katta qismi aynan maktabda kechadi va bu davrda u turli ijtimoiy hamda psixologik ta'sirlarga duch keladi. Maktab muhitida o'zini-o'zi baholashning shakllanishiga ta'sir etuvchi eng muhim omillardan biri o'qituvchi shaxsidir. O'qituvchining o'quvchiga bo'lgan munosabati, baholash usuli, rag'batlantirish va tanqid qilish madaniyati o'quvchining o'ziga nisbatan munosabatini shakllantiradi. O'qituvchining adolatli, samimiy va qo'llab-quvvatlovchi munosabati o'quvchilarda

o‘ziga ishonch hissini rivojlantiradi. Aksincha, muntazam tanqid, kamsitish yoki salbiy taqqoslashlar o‘quvchining o‘zini past baholashiga sabab bo‘lishi mumkin. Shuning uchun pedagoglar har bir o‘quvchining individual imkoniyatlarini hisobga olgan holda faoliyat yuritishlari zarur.

O‘quvchilarning o‘zini-o‘zi baholashini shakllantirishda tengdoshlar bilan bo‘ladigan munosabatlar ham katta ahamiyatga ega. Sinf jamoasida qabul qilinish, hurmat qozonish va o‘z fikrini erkin ifoda etish imkoniyati o‘quvchilarning o‘ziga bo‘lgan ishonchini mustahkamlaydi. Tengdoshlar tomonidan qo‘llab-quvvatlanadigan o‘quvchilar odatda o‘z imkoniyatlarini yuqori baholaydilar va ijtimoiy faollik ko‘rsatadilar. Aksincha, jamoa tomonidan rad etilish, masxara qilish yoki e‘tiborsizlik o‘quvchilarda o‘ziga nisbatan salbiy munosabatning shakllanishiga olib kelishi mumkin. Shu sababli maktablarda sog‘lom jamoaviy munosabatlarni rivojlantirishga alohida e‘tibor qaratish lozim. Maktabdagi psixologik iqlim ham o‘zini-o‘zi baholashning rivojlanishida muhim omil hisoblanadi. Ijobiy psixologik iqlim hukm surgan ta‘lim muassasalarida o‘quvchilar o‘zlarini xavfsiz va erkin his qiladilar. Bunday muhitda ular xato qilishdan qo‘rqmaydi, yangi g‘oyalarni ilgari suradi va o‘z qobiliyatlarini namoyon etishga intiladi. Salbiy psixologik muhit esa o‘quvchilarda xavotir, ishonchsizlik va ichki ziddiyatlarni kuchaytiradi. Natijada ularning o‘zini-o‘zi baholash darajasi pasayishi mumkin. O‘quv muvaffaqiyatlari ham o‘zini-o‘zi baholashning shakllanishiga sezilarli ta‘sir ko‘rsatadi. Ta‘lim jarayonida erishilgan yutuqlar o‘quvchilarda o‘z kuchiga ishonchni mustahkamlaydi va keyingi faoliyatga motivatsiya beradi. Muvaffaqiyatsizliklar esa o‘quvchining psixologik holatiga salbiy ta‘sir ko‘rsatishi mumkin. Biroq bu holatda pedagog va ota-onalarning qo‘llab-quvvatlashi muhim ahamiyatga ega. O‘quvchiga xatolar rivojlanishning tabiiy qismi ekanligini tushuntirish, uning kichik yutuqlarini ham e‘tirof etish sog‘lom o‘zini-o‘zi baholashning shakllanishiga yordam beradi. Ota-onalar va maktab hamkorligi ham o‘quvchilarning o‘zini-o‘zi baholashiga ta‘sir etuvchi muhim omillardan biridir. Oilada shakllangan munosabatlar va tarbiya usullari bolaning o‘ziga bo‘lgan munosabatining asosini tashkil etadi. Ota-onalarning farzand yutuqlarini qadrlashi, uning fikriga hurmat bilan yondashishi va hissiy qo‘llab-quvvatlashi o‘quvchining ijobiy o‘zini-o‘zi baholashini rivojlantiradi. Maktab va oilaning hamkorligi esa ushbu jarayonning samaradorligini yanada oshiradi.

O‘zini-o‘zi baholashni shakllantirishda maktab psixologining faoliyati ham alohida o‘rin tutadi. Psixolog o‘quvchilarning individual xususiyatlarini o‘rganadi, diagnostik tadqiqotlar olib boradi va zarur hollarda korreksion-rivojlantiruvchi mashg‘ulotlar tashkil etadi. Treninglar, psixologik o‘yinlar, suhbatlar va maslahatlar orqali o‘quvchilarda o‘z imkoniyatlarini to‘g‘ri anglash, o‘ziga nisbatan ijobiy munosabatni shakllantirish hamda adekvat o‘zini-o‘zi baholash ko‘nikmalarini rivojlantirish mumkin. Shuningdek, refleksiya ko‘nikmalarini rivojlantirish ham o‘zini-o‘zi

baholashning shakllanishida muhim ahamiyatga ega. Refleksiya orqali o'quvchi o'z faoliyati natijalarini tahlil qiladi, kuchli va zaif tomonlarini anglaydi hamda kelgusidagi maqsadlarini belgilaydi. Bu jarayon o'quvchining shaxsiy o'sishi va o'z imkoniyatlarini real baholashiga yordam beradi. Demak, maktab muhitida o'quvchilarning o'zini-o'zi baholashini shakllantirish ko'plab psixologik omillarning o'zaro ta'siri natijasida yuzaga keladi. O'qituvchi shaxsi, tengdoshlar munosabati, psixologik iqlim, o'quv muvaffaqiyatlari, ota-onalar bilan hamkorlik va maktab psixologining faoliyati ushbu jarayonning eng muhim tarkibiy qismlari hisoblanadi. Mazkur omillarning uyg'unligi o'quvchilarda sog'lom, adekvat va barqaror o'zini-o'zi baholashni shakllantirishga xizmat qiladi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, o'quvchilarning o'zini-o'zi baholashi ularning shaxs sifatida shakllanishi, ijtimoiy moslashuvi va ta'limdagi muvaffaqiyatlarini belgilovchi muhim psixologik omillardan biridir. O'zini-o'zi baholashning adekvat shakllanishi o'quvchilarda o'z kuchiga ishonch, mustaqil fikrlash, mas'uliyat hissi va kelajakka nisbatan ijobiy munosabatni rivojlantiradi. Shu bilan birga, bu jarayon o'quvchilarning ruhiy salomatligini mustahkamlash, shaxsiy imkoniyatlarini to'liq namoyon etish va jamiyatda munosib o'rin egallashlariga xizmat qiladi. Tadqiqotlar va amaliy kuzatishlar shuni ko'rsatadiki, maktab muhiti o'quvchilarning o'zini-o'zi baholashini shakllantirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega. O'qituvchilarning adolatli va qo'llab-quvvatlovchi munosabati, sinf jamoasidagi sog'lom ijtimoiy muhit, tengdoshlar bilan samarali muloqot, ota-onalar e'tibori hamda maktab psixologining kasbiy faoliyati o'quvchilarda ijobiy o'zini-o'zi baholashni rivojlantirishga yordam beradi. Aksincha, salbiy munosabatlar, asossiz tanqid va e'tiborsizlik o'quvchilarning o'ziga bo'lgan ishonchini pasaytirishi mumkin. Shu sababli ta'lim muassasalarida har bir o'quvchining individual xususiyatlari, qiziqishlari va ehtiyojlarini hisobga olgan holda psixologik-pedagogik yondashuvni tashkil etish zarur. O'quvchilarni rag'batlantirish, ularning yutuqlarini e'tirof etish, refleksiya ko'nikmalarini rivojlantirish hamda ijobiy psixologik iqlim yaratish orqali sog'lom o'zini-o'zi baholashni shakllantirish mumkin. Demak, maktab muhitida o'quvchilarning o'zini-o'zi baholashini rivojlantirish nafaqat pedagogik, balki muhim psixologik vazifa ham hisoblanadi. Ushbu jarayonga kompleks yondashish, ya'ni maktab, oila va psixologik xizmatning hamkorligini ta'minlash o'quvchilarning barkamol shaxs bo'lib voyaga yetishlariga, o'z salohiyatlarini ro'yobga chiqarishlariga hamda hayotda muvaffaqiyatga erishishlariga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Yo'ldoshev J.G'. **Ta'lim menejmenti va boshqaruv asoslari**. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2017..
2. G'oziev E.G. "Umumiy psixologiya". – Toshkent: O'qituvchi, 2008.

3. Davletshin M.G. “Yosh davrlari va pedagogik psixologiya”. – Toshkent: O‘qituvchi, 2005.
4. Rasulov A. “Maktab psixologiyasi asoslari”. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2016.
5. Ziyonet axborot-ta’lim portali materiallari: www.ziyonet.uz
6. UNESCO. “School Violence and Bullying: Global Status Report”. – Paris, 2019.
7. UNICEF. “Ending Violence in Schools: A Guide for Teachers and Psychologists”. – New York, 2018. To‘xtaboyeva M. Psixologik maslahat va profilaktika ishlari. – Toshkent: Innovatsiya, 2021.

